

באלהים נעשה-חיל וְהוּא יְבוֹס צָרֵינוּ:

היבטים לשוניים בפרשת אמר פד

דקדוקי קריאה בפרשת אמר, בהפטרה ובראשון של בהר

ב לְשֹׂאָרוֹ: להיזהר מהבלעת האל"ף. לא לְשֹׂרוֹ! עם זאת השי"ן בשוא נח	
ג וּלְאַחֲתָו: כאן הו"ו בשוא והלמ"ד בפתח ¹ , העמדה קלה בלמ"ד למנוע הבלעת האל"ף החטופה	
ד לֹא יִטְמָא בְּעַל בְּעַמּוֹ: מוטעם מרכא-טפחא, מונח-אתנחתא, אין לקרוא 'לא-יטמא בעל, בעמיו'.	
וּלְהַחֲלוֹ: הטעמה כפולה: מאיילא ² בה"א וסו"פ בלמ"ד	
ו וְהָיוּ קָדָשׁ: טעם נסוג אחור לה"א	
ז מֵאִשָּׁה: יש להקפיד על קריאת המפיק להבדילו מה'אשה', ללא מפיק, המוזכרת מוקדם יותר בפסוק	
ט תַּחֲלֶ: התי"ו בצירי ולא בקמץ	
י עַל-רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן: התיבה הראשונה מוטעמת במונח לגרמיה ³	
יג אִשָּׁה בְּבִתּוּלָּהָ: הבי"ת הראשונה רפה על אף שהיה מקום לחשוב שיש כאן דין צבותות ⁴	
כא טז עליית שני	
כא יח שָׁרוּעַ: שין שמאלית	
כא כ אֹו תַבְלֵל בְּעֵינָיו: טעם טפחא בתיבת אֹו	
כא כג מְקַדְּשִׁי: השי"ן בפתח	
כב ב וַיִּנְזְרוּ: הוא"ו בשווא נע	
כב ג הַקְּדָשִׁים: כאשר הקו"ף דגושה עקב ה"א הידיעה (וכן בַּקְּדָשִׁים) הקו"ף בחטף קמץ ונקראת (במבטא הישראלי) כחולם. במילה קְדָשִׁים ללא ה"א הידיעה, הקו"ף בקמץ רחב ונקראת כפתח	
כב ד יֹאכֵל: הכ"ף מנוקדת בפתח ולא בצירי	
כב ו וְטָמְאָה: הטי"ת בקמץ גדול והמ"ם בשווא נע	
כב ח לְטָמְאָה-בָּהּ: הטי"ת בקמץ קטן והמ"ם בשווא נח, אין להבליע את האל"ף לא לְטוֹמָה!	
כב י לֹא-יֹאכֵל קָדָשׁ: טעם נסוג אחור ל"ד, גם בהמשך הפסוק וכן הדבר בפס' יא, יג	
כב יג וְשָׁבָה: הטעם בבי"ת מלרע	
כב טז וְהָשִׂיאוּ: שין שמאלית. בְּאֶכְלָם: האל"ף בקמץ קטן	
כב יז עליית שלישי	
כב יט לְרֹצְנֵכֶם: אתנח בראש הפסוק ללא הכנה של טיפחא לפניו. אין לעשות ניגון טיפחא בהברת הצד"י	
כב כא יְהִי־בֹ: דגש חזק בבי"ת מדין דחיק	

¹ בפרשת נזיר במדבר ו ז: וּלְאַחֲתָו ו"ו שרוקה ולמ"ד בשווא נח.

² אין זה טעם מפסיק אלא טעם מחבר על אף היותו כטפחא מצד צורתו

³ עפ"י ספר "טעמי המקרא" מאת הרב ברויאר, עמ' 66.

⁴ שתי אותיות בגד"כפת בראש מילה ומאותו מוצא (לא כל צירוף!) כשלפניו תיבה המסתיימת בהברה פתוחה ומוטעמת בטעם מחבר, כגון 'ותתפשטו בגדוד' או 'ואכבדה בפרעה'. אך דין זה מתקיים רק כאשר הראשונה מבין השתיים מנוקדת בשווא נע וכאן הבי"ת מנוקדת בחירק. יש ספרים שהשתבשו בזה.

כב כד וְבִאֲרָצְכֶם: הבית בשוא נח

כב כה מִשְׁחָתָם: המ"ם בקמץ קטן

כב לג וְנִקְדַּשְׁתִּי: הטעם בתי"ו מלרע

כג א עליית רביעי

כג ב דָּבָר: ארבע פעמים מופיעה התיבה 'דבר' לאורך קריאה זו: שתי הפעמים הראשונות מוטעם בגרשיים ושתי הפעמים האחרונות בתביר. מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ: הטעם לא נסוג, ולכן מקום הטעם באל"ף. וכן בהמשך הפרשה.

כג ג תַּעֲשֶׂה: העמדה קלה בתי"ו שלא יישמע כפתח

כג יז מְמוֹשְׁבֵיכֶם: טעם קדמא מעל הבי"ת, ככלל, תיבה זו תמיד תבוא בהטעמה משנית בהברת הבי"ת.

כג יא: דגש חזק באל"ף⁵. שְׁתִּים: בחלק מהדפוסים מוטעם בטעם יתיב ובחלקם בפשטא. גרסת היתבי עיקר

כג כב וְבִקְצָרְכֶם: הבי"ת בשווא נח למרות הגעיה בוי"ו. לַעֲנִי: העמדה קלה בלמ"ד להדגשת הסגול המורה על מידע

כג כג עליית חמישי

כג כז בְּעֶשְׂרֹה: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מידע

כג ל וְהֶאֱבֹדְתִי: הטעם בתי"ו מלרע, העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת האל"ף שלאחריה

כג לב שְׂבַתְכֶם: התי"ו בשוא נע

כג לג עליית ששי

כג לח שְׂבַתְתָּ ה' וּמִלְכֵּךְ מִתְּנוּתֵיכֶם וּמִלְכֵּךְ... וּמִלְכֵּךְ כָּל-נְדִבְתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתֶּנּוּ: כל הדגושות בתוך המילה בשוא נע

כג לט בְּאַסְפְּכֶם: האל"ף בקמץ קטן

כד א עליית שביעי

כד ויקחו: הוא"ו בשווא נע. לְהַעֲלֹת: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה

כד ג לְפָרְכָת: הלמ"ד בשווא נע, יש להיזהר מהפסוק הדומה בספר שמות (פרשת תצווה)

כד ה וְאַפִּיתָ: במלרע!

כד י יִשְׂרָאֵלִית: הרי"ש בשווא נע, כן הדבר בהמשך

כד יד אַת-הֶמְקַלֵּל: המ"ם בשוא נע⁶

כד טז בְּנִקְבוֹ-שֵׁם: הנר"ן בקמץ קטן, והבי"ת השנייה רפויה

כד יט יַעֲשֶׂה לִּי: טעם נסוג אחור לעי"ן ולכן גם דגש חזק בלמ"ד מדין אתי מרחיק

כד כ יִנָּתֶן בִּי: טעם נסוג אחור לנר"ן

כד כא מפטיר

⁵ לא ידוע על אופן קריאה אחר עקב הדגש

⁶ בכת"י בחטף פתח להדגיש את הנעת השווא. וכן בפסוק כג.

כד כב מִשְׁפָּט אֶחָד: הפ"א בפתח

הפטרות אמור יחזקאל מד:

טו הַלְוִיִּם: אין געיא בה"א והלמ"ד אחריה בשווא נח, וכן בכל מקום. לְשִׁרְתָּנִי: השי"ן בקמץ רחב והרי"ש בשוא נע, כן הדבר בפסוק הבא

יט וּבִצְאָתָם: הבלי"ת בשוא נח. בְּלִשְׁכָּת: השי"ן בשוא נח על אף הגעיא שלפניה והכ"ף הרפויה שלאחריה

כב וְהָאֱלֹמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אֱלֹמָנָה מִכֶּהֱן יִקְחוּ:

למרות שאין הטעמים מורים אחרת, יש להקפיד על הפרדת בין אֱלֹמָנָה ל-מִכֶּהֱן ולהימנע שיבוש הכתובים

כה לְטָמְאָה: הטי"ת בקמץ קטן והמ"ם בשוא נח, לבטא את האל"ף. לא לְטוֹמָה

ל כָּל-בְּבוֹרֵי כָל: טעם נסוג אחור לכ"ף הראשונה. וְכָל-תְּרוֹמַת כָּל: טעם נסוג אחור לרי"ש. לְהִנִּיחַ: הה"א בקמץ והנ"ן רפויה

ראשון של בהר:

כה ד שני במנחת שבת

כה ו לְאֶכְלָה: האל"ף בקמץ קטן.

לָךְ וּלְעַבְדְּךָ וְלְאִמָּתְךָ: טעם טפחא בתיבת לָךְ.

וְלִשְׁכִּירְךָ: געיה בכ"ף, הרי"ש בשווא נע,

יש לקרוא: וְלִשְׁכִּי-רָךְ.

דין דומה בנוגע לתיבה הבאה: וּלְתוֹשֶׁבְךָ

כה ז וּלְבִהֶמְתְּךָ: במתיגה זקף (דרבן)

כה ח שלישי במנחת שבת

כה ט בְּעֶשְׂוֹר: העמדה קלה בבלי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

בן לאשרי. אָמַר... וְאִמָּרְתָּ רַשִׁי. להזהיר גדולים על הקטנים. יש לפרש תיבת 'להזהיר', דזה מלשון 'להאיר', על דרך הכתוב וְהַמְשִׁכִּים יִזְהָרוּ פְּזָחַר חֲרָקִיעַ (דניאל יב, ג'). והכוונה שבדורינו דור השפל מאד עקבתא דמשיחא אין שום אפשרות לעשות תשובה בלי אתערותא דלעילא מאתו יתברך שהוא הגדול האמת, וזה הכוונה במה שאמרו כאן 'גדולים', דשייך לומר בהשי"ת ג"כ לשון רבים, כדכתיב אֱלֹהִים קְדֹשִׁים (יהושע כד, יט), דעל יד השי"ת – 'גדולים' – מטילה תורתנו הקדושה חובה 'להזהיר' והיינו להאיר 'על הקטנים', פשוטי עם לעוררם לתשובה. ובאופן אחר על דרך הנ"ל, ד'להזהיר' קאי על השי"ת, שיעורר 'גדולים' על הקטנים, ד'עלי' היינו 'עם', והיינו להאיר עיני גדולים וצדיקים שבדור 'עם' – ביחד עם 'הקטנים' היינו פשוטי עם, כלשון הפייטן 'המאיר עיני המחכים לסליחתו'⁷, ואז תבטיחו תורתנו הקדושה שיעשו בני

⁷ מחזור אשכנז ליום הכיפורים. בא"א אמ"ה הפותח לנו שְׁעָרֵי רַחֲמִים וּמְאִיר עֵינֵי הַמַּחְכִּים לְסִלְיָתוֹ יוֹצֵר אֹר... במחזורים ספרדים הנוסח כבכל השנה יוצר אור וכו', אולי גם בנוסח 'ישיבתי' שאין אומרים פיוטים בברכת יוצר אור.

ישראל מה ששייך אליהם 'לנפש לא יטמא', דלא יטמאו נפשם בחטאים. ומה שמסיים הפסוק 'בעמיו'.... שבישועת ה' את בני ישראל שיחזרו בתשובה שלימה, אז ימתקו כל הדינים מעלינו ומעל כל ישראל אמן.

וְאִשָּׁה גְרוּשָׁה מְאִישָׁה. שו"ת חתם סופר חלק ד (אבן העזר ב) סימן קעד
זה כמה שנים שעברו ה' בארץ איטלי' גבירה עשירה אחת נישאת לאחד שכופין להוציא
לטובת האשה מחמת ממון ופטרה. ואח"כ נשאה עיני' בכהן אחד וכל חכמי איטלי' אסרו
לישא גרושה. ובליעל ההוא בטש שרגא⁸ מגוי לגוי ומשרי המלוכה לשרי המלוכה
ומלומדיהם עד שבא הדבר לשרי גדולי' היושבי' ראשונה במלכות קונסיסטאריים בווינ
ונשאו ונתנו כל המלומדים וצדקו בעיניהם טענת הכהן באומרו כי הדעת נותן אשה גרושה
מאיזה היא בזיון לכהן המקודש לה' פלוני הוציאה מביתו והוא ישאנה אבל אשה שהיא
גרשה את בעלה אין זה בזיון לכהן ומה שנמצא בש"ס ופוסקי' נגד זה הוא המצאת וחומרת
חכמים שאין ראוי לשמוע להם בזה והוחלט פסק שמותר לו לישאנה אך יען שצריך הקיר"ה
לחתום בחתימת ידו הגדולה וכשבא הדבר לפניו אמר אין ראוי לחתום הדין בלי שאלת
חכם אחד מחכמי הדת ההוא שאינו מהרבנים אולי ימצא תי' על קושי' זו וימן ה' אז בוין
א' מחכמי הזמן החדשים המתפלספי' וכבר מת תהי' מיתתו כפרה על כל עונותיו ברם
זכור אותו לטוב בדבר הזה וזאת היתה תשובתו כשנעין בפשטות בקרא לא נמצא בדתינו
שום אופן שיפורדו הזיווג זה מזה אלא באם הבעל אינו חפץ בה ולא תמצא היא חן בעיניו
אבל בהיפוך שהיא אינו חפצה בו אפי' מוכה שחין לא מצינו בשום מקרא שיהי' יכולת
להתירה לעלמא רק היא המצאה מחכמי ישראל ועתה ממנ"פ אם האשה והכהן הזה
סומכי' על חכמי ישראל הם אמרו גם זו אסורה לכהן ואם נניח הפסוק כפשוטו א"כ אינה
מגורשת ועודנה אדוקה בבעלה הראשון וישרו דבריו בעיני הקיר"ה והשרים ולא נישאת
לכהן ולא נתחללו.

ממשיך הרב אליעזר פולאייס נר"ו. ודבריו ז"ל שם בתשובה לגדול אחד ששאלו ע"ד אחד
שנשא עיניו באשת אחי אביו היא דודתו האמורה בתורה והולך הוא להשיג רשיון מהקיסר,
והשיב לו שלא יחת ולא יפחד כי לא ישיג ולא יחרוך רמי', וכתב לו סיפור דברים הנ"ל.

כב יא הרב חיים גריינימן ז"ל. **וְכֵן כִּי יִקְנֶה נָפֶשׁ קִנְיָן כְּסָפוֹ הוּא יֹאכֵל בּוֹ וְיֵלֵד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ
בְּלֶחֶמוֹ** בתורת כהנים יליף מהכא דתרומה הראויה לאדם אסור להאכילה לבהמה מדכתיב הם
יאכלו בלחמו ולא בהמה, ודרשא גמורה היא כדמשמע בפירוש הר"ש שם שכתב דהא דשרי
להאכילה כרשינין מקרא הוא אסמכתא ומבואר דהאיסור הוא מדאוריתא, וכ"ה בהדיא

⁸ תלמוד בבלי שבת קטז א עובר לעמ' ב

אימא שלום דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הואי. הוה ההוא פילוסופא [רש"י: מין (אצל רש"י
מין הוא תלמיד ישו)] בשבבותיה דהוה שקיל שמא דלא מקבל שוחדא. בעו לאחוכי ביה; אעיילא ליה שרגא
דדחבא, ואזול לקמיה, אמרה ליה: בעינא דניפלגי לי בנכסי דבי נשי. אמר להו: פלוגו. אמר ליה כתיב
לן: במקום ברא ברתא לא תירוד. אמר ליה: מן יומא דגליתון מארעכון איתנטלית אורייתא דמשה,
ואיתיהיבת עיון גליון, וכתיב ביה: ברא וברתא כחדא ירתון. למחר הדר עייל ליה איהו חמרא לזבא. אמר
להו: שפילית לסיפיה דעיון גליון וכתב ביה: אנא לא למיפחת מן אורייתא דמשה אתיתי אלא לאוספי על
אורייתא דמשה אתיתי. וכתיב ביה: במקום ברא ברתא לא תירוד. אמרה ליה: נהור נהוריק כשרגא! –
אמר ליה רבן גמליאל: אתא חמרא ובטש לשרגא. [ר"ג ואחותו אימא שלום רצו ללעוג לשופט נוצרי שיצא לו
שם שאינו לוקח שוחד, היא הכניסה לו (אולי רק הבטיחה) מנורת זהב, ובאו לדון לפניו. היא ביקשה חלק בירושת
אביה, והוא הסכים. טען ר"ג שבתורה כתוב שבת אינה יורשת אם יש בן, אמר מיום שגליתם מארצכם ניתן עון-
גליון ובו כתוב שבת יורשת. ר"ג הכניס לו חמור לובי, ואז טען ירדתי לסוף האון-גליון וכתוב, לא באתי להפחית
מהתורה אלא להוסיף. היא אמרה דברך מאירים כנר (רמז למנורת השוחד) ענה ר"ג שהחמור בעט בנר...] החת"ס
רומז שאותו כוהן שיחד את השרים שיכופו את הרבנים להסכים לנישואין האלה.

בריטב"א ב"מ צ' א', וכ"מ שם בגמ' מהא דשרי חסימה כשדש בתבואה שהיא תרומה, והיינו לפי שאסור להאכיל לבהמה תרומה וכמש"פ תוס' ועוד ראשונים בשטמ"ק שם, דאי מדאוריתא שריא איך שרינן ליה לחסום בקום ועשה, וגם עיקר הטעם שיאסרו חכמים לא נתפרש כיון דשרי מדאוריתא, אלא ודאי מדאוריתא אסור, ורק בכרשינין שרי, ובתוס' ב"מ שם פירשו טעם האיסור משום הפסד תרומה, וק"ק לפי זה קרא דהם למה לי, ואפשר דכיון דריבתה תורה בהמתו של כהן יותר מישראל ס"ד דלא חשיב הפסד.

כא י הרב אליעזר פולאייס נר"ו. **וּמֵלֵא אֶת יָדוֹ לְלִבֵּשׁ אֶת הַכֹּהֲנִים**, ת"א דיקריב ית קורבניה, עמש"כ לעיל ח' כ"ב ד"ה ואפשר בביאור דברי אונקלוס דבענין המילואים תרגם תיבת מילואים בכל מקום בלשון קרבן, והיינו שקרבנות המילואים באים למלא את ידם לקרבם למלאכת הקודש, וכן כה"ג מתמלאת ידו לקדושת כה"ג וללבוש הבגדים ע"י קרבן מנחת חינוך, וזהו שתרגם דיקריב ית קורבניה.

פרשגן הרב ד"ר בנימין פוזן ז"ל. אונקלוס תרגם **"וּמֵלֵא אֶת יָדוֹ"** – **"וְדִקְרִיב יֵת קוֹרְבָנִיה"** כתרגומו הקבוע למליצה זו כגון **"וּמֵלֵא אֶת יָדְס (שמות כה, מא) "** **"וְדִקְרִיב יֵת קוֹרְבָנִיהוּ"**, ושם הובאו כמה הצעות בביאור תרגומו וביניהן דברי רד"ק לפסוק **"שִׁבְעַת יָמִים יִכְפְּרוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְטָהְרוּ אֹתוֹ וּמֵלֵא יָדָיו"** (יחזקאל מג כו): **"ופירושו וּמֵלֵא יָדָיו, הכינוי למזבח. ופירושו כתרגומו וְדִקְרִיב יֵת קוֹרְבָנִיה. וכזה הענין תרגם אונקלוס וּמֵלֵא אֶת יָד אֶהְרֹן וְיָד בְּנָיו והדומים לו. ויש לפרש כנוי יָדָיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנתחי הקרבן".** פירוש: כמו **"מילוי ידי המזבח"** שמשמעו הקרבת קרבנות, גם **"מילוי יד"** כהן – מילוי ידיו בנתחי הקרבן, ועיי' שם ביאורים נוספים. ואולם יא"ר תמה: **"מה יהיה משמעות וְדִקְרִיב יֵת קוֹרְבָנִיה לְמִלְבֵּשׁ יֵת לְבוּשֵׁיָא?"** והינה בצ"ע. לדעת **"אהבת יהונתן"** גם כאן דעתו כבכל מקום שהמילוי יד של הכהנים לעבודה הוא הקרבת הקרבן הראשון עם ריבוי הבגדים.

כב לב הרב חיים גריינמן ז"ל. **וְלֹא תַחֲלֹל אֶת שֵׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בַּתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** אמרו ז"ל כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, ומכלל הן אתה שומע לאו, ובימא פו א אמרו על עוון חילול השם במי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות, והפליגו שם בזה, מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה כו', הנה על שאין דבורו בנחת עם הבריות כבר נקבע חלקו בחלול השם, ובחלול השם שנינו (אבות ד ד) אחד שוגג ואחד מזיר, אם כן אפוא גם אם נחשוב שהננו נוהגים כשורה, הרי אמירת הבריות קובעת את הדברים, ולכן מן הראוי לטכס עצה כיצד יהא שם שמם מתאהב על ידינו.

תחלת כל דבר מן הראוי להתיחס לכל אדם כאילו הוא הגדול ואנחנו הקטנים, ובאמת אין אתנו יודע עד מה, וכבר אמרו (בבלי פסחים נא; כ"ב יא ב) עולם הפוך ראיתי. ואף החברים בינם לבין עצמם יהא חביב כבודם ככבוד עצמך, ואם כי תחלה יהא הדבר כעין מלאכותי, הרי עם הזמן יקבע הדבר כהרגל טבעי להקדים בשלום כל אדם, ולהשתדל לסייעו ולסעדו כפי האפשר. לקבוע זמן מסויים אחת לשבוע להתבונן מה נעשה בשטח הזה, ומה ניתן לתקן ולשפר, ומה טוב לקרוא אגרת הרמב"ן על הענוה.

והרי **וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ** (ויקרא יט, יח) מצות עשה דאורייתא, ונמשלה לכל התורה, ואם זה שאנו מדברים עמו מרגיש שלא בנוח, הרי בטלנו מצות עשה זו בזמן שיש בידנו למנוע הדבר.

כב כז הרב דוב לנדו נר"ו. **לֹא תִקְלָל חֵרֶשׁ // וְנִשְׂיָא בְּעַמְּךָ לֹא תֵאָר** (שמות כב, כז) בענין מקלל רשע דפטור דאינו עושה מעשה עמך, כתב המנ"ח מצוה רל"א דמלשון **"פטור"** נראה דאיסורא

איכא וכתב עלה דהוא מדרבנן. ויעו"ש מש"כ לענין מקלל בשם ומש"כ מההיא דאלישע שקלל הילדים. ועי' רד"ק ירמ"י על קרא דאָרור הָאִישׁ אֲשֶׁר בִּשְׂר אֶת אָבִי (כ, טו) וכו' וכתב עלה קללו כי נודע לו שהי' פֶּשְׁחוֹר בֶּן אֶמֶר יְעוֹ"ש. ועי' ספר שמואל וְאִם בְּנֵי הָאָדָם אֲרוּרִים הֵם לִפְנֵי יְיָ כִּי גִרְשׁוֹנִי (א, כו, יט) וכו'. ויל"ע שם. ועי' רד"ק שמואל קרא שם דִּחְלוּ עַל רֹאשׁ יוֹאָב וְאֶל כָּל בֵּית אָבִיו וְאֶל יִכְרֵת מִבֵּית יוֹאָב זָב וּמִצֶּרַע (בג, כט) כו' וברד"ק שם כ' אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו⁹ וכו', יעו"ש. ויל"ע לענין קללת אלו שעדיין לא נולדו. עי' ברכות ז' א' ההוא צדוק מִינֵא וכו' לאו אורח ארעא וכו', יעו"ש. וואולי יש לחלק בין סוגי הקללות, דהתם קללה שיש עמה עונש להמקולל, ויעו"ש בגמ' ברכות. ודו"ק בירמ"י הנ"ל. עי' ב"ב קנ"ו ב' בני רוכל וכו' וצע"ש. יל"ע לענין קללה דנדרים ס"ו ב' לפי הר"ן שם. ובכל הנ"ל יל"ע בחזו"א סנהדרין כ' י' ויש לדון עוד בההיא דב"מ ק"ח א' מאן קצי' לדיקלי תקוץ ענפי אמרי וכו', יעו"ש.

כב כט פלא יועץ. וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח תּוֹדָה לַה' לְרִצּוֹנְכֶם תִּזְבְּחוּ. יש לבאר על פי מאמר רז"ל (פסחים קיח א) הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב (תהלים קו, א ומקומות רבים נוספים) שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו, עני בשיו, אלמנה בתרנגולתה.

ואמרו במדרש קהלת: אמר ר' יצחק אדם נכשל בעבירה והוא חייב מיתה לשמים, במה מתכפר לו, מת שורו, אבדה תרנגולתו, נשברה צלוחיתו, נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנו טפת דם, מקצת הנפש ככל הנפש, וכן כל מין צער והפסד הבא לאדם בין בידי אדם בין בידי שמים הכל הוא לטובתו ולפדיון נפשו. וכבר היה מעשה בר' יהושע בן לוי שהיה מהלך עם אליהו הנביא ז"ל, ונכנסו לבית עני אחד וקבלם בסבר פנים יפות וכבדם כבוד גדול, והיה בחצי הלילה קם אליהו הנביא והרג פרתו שהיתה חביבה עליו כבבת עינו. ותמה מאד ריב"ל כי זה מעשהו, עד שגלה סודו אליהו ז"ל כי זה פרי צדקתו והכבוד שעשה, שהיה נגזר שתמות אשתו החביבה עליו כנפשו, וכיפרה עליו פרתו. נמצא שצריך להודות לה' על היסורים ולקבלם באהבה, וזה אומרו זכ"י ראשי תיבות וְאִם¹⁰ כָּפַר יוֹשֵׁת (שמות כא, ל). 'תזבחו זבח תודה לה', היינו הלל ותודות לה', 'לרצונכם תזבחו', כאומרים (ברכות ה). 'מה אשם לדעת אף יסורים לדעת', כי יותר טוב ש'בִּינִים תִּחְוֶא יֶאֱכַל לֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר אֲנִי ה'', נאמן לשלם. אך צריך ליתן לב דלא חשיד קודשא בריך הוא דעבד דינא בלא דינא, ולא תלכו קרי, אלא יִשְׁמְרֶתֶם מִצְוֹתַי זו משנה, וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה', בעל הרחמים.

כג י חזון איש. כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וגו' וְקִצְרֹתֶם אֶת קִצְרֹתָם וְחִבַּאתֶם אֶת עֵמֶר רְאשֵׁי קִצְרֹתֶם אֶל הַכֶּתֶן אף למש"כ הר"ן נדרים כ"ב א' שאין מביאין עומר מעבר הירדן ומשום דכתיב כי תבאו ... וקצרתם את קצירה מודה לענין ערלה ושביעית ונגעי בתים דעבר הירדן כא"י דדוקא לענין עומר אמרינן קרא כדכתיב דכן מסתבר לחכמים דבעינן מובחר כמו בבכורים אבל בשאר דוכתי אמרינן דלא קפדה רחמנא אלא אזמן אבל לאחר שנכנסו הדין נהוג בכל ישראל, וראי' דשביעית נהוג מה"ת בעבר הירדן דהא נהוג יובל שהרי אמרו ערכין ל"ב ב' משגלו בני גד ובני ראובן בטלה יובל משום שאין כל יושביה עליה וכן מנו בערכין בתי ערי חומה בעבר הירדן ודין בתי ע"ח תלוי ביובל ולכן בתי ע"ח אין נהוג אלא בזמן שהיובל נהוג שיעקר דין בתי ערי חומה שאין יוצאין ביובל אם לא גאל תוך שנה, וכל שהיובל נהוג גם שביעית נהוג שהרי היובל הוא אחר שבע שמיטות ואף דאיכא למ"ד יובל אף שאין שביעית הא פי' תו' ערכין ל"ב ב' היינו שלא שמרו.

⁹ עי' שם וְיֹאָב וְאֶבְיָשׁ אֶחָיו הָרְגוּ לְאֶבְנֵי עַל אֲשֶׁר הָמִית אֶת-עֲשָׂהאֵל אֶחֱיהֶם בְּגִבְעוֹן בְּמִלְחָמָה גַּם אֲבִישִׁי נִשְׁתַּחֲוּ בִרְצַח אֲבִיר.

¹⁰ לטובת ראשי התבות נוספה וי"ו למלה אם שאינה במקרא.

כג כד זרע שמשון. דָּבָר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחוּדֵשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זְכָרוֹן תְּרוּעָה מְקַרְא קֹדֶשׁ. בגמרא (ר"ה כט): אמר רבי לוי בר לחמא אמר רבי חמא בר חנינא, כתוב אחד אומר 'שבתון זכרון תרועה', וכתוב אחד אומר 'יום תרועה יהיה לכם', לא קשיא, כאן ביו"ט שחל להיות בשבת, כאן ביו"ט שחל להיות בחול. והיינו שאם ר"ה חל בשבת אין תוקעים בשופר ויש רק 'זכרון תרועה'.

ודקדקו המפרשים דא"כ היה צריך להקדים ולכתוב בתחילה 'יום תרועה', שהרי עיקר המצוה הוא 'יום תרועה', וברוב השנים חל ר"ה בימות החול, ואחר כך להזכיר 'זכרון תרועה' למיעוט שנים שחל ר"ה בשבת, שאז יהיה רק זכרון תרועה.

ויש לתרץ ולבאר את סדר הפסוק על פי מה שאמרו (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג; דב"ר ב"ד) עה"פ אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מְקַרְאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם, אמר ר' יוחנן, עד שלא נעשית אומה שלי 'מועדי ה'', מכאן ואילך 'אשר תקראו אותם'. והיינו שהיו המועדים קיימים כבר בתחילה, אלא שהיו שייכים להקב"ה בלבד ולא נתנם לישראל. ובדאי מתחילה שהיו מועדי ה', לא היה התרועה ממש כפי שמתקיים על ידי ישראל, והיה רק בבחינת 'זכרון תרועה', ורק אח"כ שנעשו ישראל אומה של הקב"ה, נעשו המועדים של ישראל, וקיימו תרועה בפועל ממש. לכך מתחילה הזכיר הכתוב 'זכרון תרועה' כפי שהיה בתחילה כשהיו מועדי ה', ורק אחר כך הזכיר 'יום תרועה' כפי שנעשה אחר שנעשו ישראל אומה ויכולים להריע.

א"ה. לא נתבררה לי כוונתו. אם מתכוון לומר שהמועדים היו לפני מתן תורה, אלא שלא היה מי שיקיימם, וישראל עדיין לא קידשו חודשים, ומועדים נקבעו ע"פ ה'. הרי לא היה מי שיתקע בשופר וישב בסוכה ויאכל מצות. אולי כוונתו לאבות שקיימו את התורה לפני שניתנה, אם כן למה להניח שלא תקעו בשופר, והיה רק זכרון תרועה. דרשת הבבלי מובאת ברש"י על התורה כאן. **זכרון תרועה. זכרון – פסוקי זכרון ופסוקי שופרות** (ראה ר"ה לז, א), לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו חיל (ראה שם טז, א). **ובפרשת בדר ב'יום הפפרים... בכל ארצכם** (ויקרא כה, ט) – חבל תקיעה של ראש השנה חונה דוחה שבת ככל חללכם, חלל צבית דין כללד (ראה תו"כ בהר פרשתא ב, ה).

דרשה לראש השנה לרמב"ן

אבל הרב רצה לפרש הפסוק שאמר זכרון תרועה ולא אמר יום תרועה והזכיר זכרונות לזכרון ושופרות לתרועה, וכל זה אינו בא כהוגן שכל אלו הדברים אסמכתא בעלמא הם שאין קריאת הפסוקים מן התורה כלל אלא מדברי סופרים הן, ומפורש אמרו בגמרא (ל"ד ב') הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן! לא צריכא דאע"ג דהא ודאי והא ספק, אבל הרב אינו מדקדק כל כך בפירושי החומש וכותב האסמכתות כמו שמוצא אותם בספרא ובספרי ובמכילתא.

וכן כתב ב'יום הפפרים תעבירו שופר בכל ארצכם' (ויקרא כה, ט) ממשמע שנאמר ב'יום הכיפורים איני יודע שהוא בעשור לחודש אם כן מה ת"ל בעשור לחודש אלא תקיעת בעשור לחודש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד, ואלו הבריתות מטעות שהן אסמכתות שהרי מפורש בגמרא בפ' בתרא דראש השנה (כ"ט ב') כי התקיעות כולם של ראש השנה ושל יום הכיפורים נעשות היו בשבת, ואפילו של רשות מותרת בשבת לפי שהיא חכמה ואינה מלאכה, ותוקעין היו בדין תורה בשבת של ראש השנה ושל יום הכיפורים בכל מקום, וענין התקיעה בב"ד תקנת רבן יוחנן בן זכאי היתה לאחר החרבן לפי שגזרו בה מפני שהכל חייבין בתקיעות וכו', והתיר רבן יוחנן בן זכאי בב"ד מפני שאימת ב"ד עליהם, ואין לכל זה ענין בעיקר הכתוב כלל, ומה שהזכירו תקיעת בעשור דוחה שבת נמי לאו דוקא, אלא בא לומר שהיא נעשית בכל יום הכיפורים, כי הדחיה ביום הכיפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול אחת היא, שיום הכיפורים

כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות, כדאמר' (יומא ס"ו ב') עידוב הוצאה לשבת ועידוב הוצאה ליום הכיפורים.

אבל פירוש זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם, אמר הכתוב שיהיה לנו היום הזה שבתון ויהיה לנו זכרון תרועה שנריע בו ונזכר לפני השם, כענין שנאמר להלן ותקעתם בַּחֲצֹצְתֵי עַל עֲלֵתֵיכֶם וגו' וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן (במדבר י"ז) וגו'.

הערה נוספת. בראש השנה שחל בשבת אומרים בתפילה ובקידוש 'זתתן לנו... יום הזכרון הזה זכרון תרועה', ע"פ המקרא בפרשתנו פרשת אמור; ואם חל בתוך השבוע אומרים 'זתתן לנו... יום תרועה' כלשון המקרא בפרשת פינחס.

טור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפב וכתב עוד שאם חל ר"ה בחול אומר יום תרועה מקרא קודש ואם חל בשבת אומר זכרון תרועה מקרא קודש כן ברור גם בלשון השלחן ערוך וכן בלשון הלבוש אורח חיים סימן תקפב ובשבת יאמר וזתתן לנו יי' אלהינו באהבה את יום השבת הזה ואת יום הזכרון הזה זכרון תרועה מקרא קודש. רבים אינם מודעים להלכה זו ובשבת אומרים 'את יום הזכרון הזה **יום** זכרון תרועה'. ביניהם גם שלוחי ציבור. ראוי להודיע על כך לפני כל ראש-השנה שחל בשבת. <<יש להוסיף שבנוסח הקדום גם כשראש השנה חל בתוך השבוע אמרו 'זכרון-תרועה'. >>

כג' לו צדקת הצדיק. אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש. ופירש"י (שמות יב:טז): 'מקרא קדש' שם דבר, קרא אותו קודש, ע"כ. והוא שע"י שב"ד מקדשין החודש, נקבעו ממילא המועדות. וכן בזה"ק פרשה זו (דף צד.) זמנין מקודש', הוא ג"כ מלשון קריאה והזמנה. ובתרגום אונקלוס מתרגם: 'די תערעון יתהון מערעי קדיש'. וכתב הרמב"ן שהוא מלשון 'אשר יקרא אתכם באחרית הימים' (בראשית מט, א), דשם ג"כ לשון מקרה, כמו שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך (דברים כב, ו), ודרשו (חולין קלט:) במאורע לפניך, פרט למזומן. ומקרא קודש' הוא לשון מאורע, שבכל יום שיארעו אותו תעשו אותו קודש, וזה יתכן על יו"ט שנקבע לפי קידוש החודש ואין קבוע ליומו, אבל שבת דקביעא וקיימא ואינו משתנה לעולם למה נכלל ב'מקראי קודש'. 'אך מקרה' הוא תמיד באות ה' בסוף, וכאן כתיב 'מקרא' באות א', ובקהלת מצינו דכתיב 'שמקרה אֶחָד יִקְרָה אֶת כָּלם (ב, יד) וגו', כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אֶחָד לָהֶם (ג, יט) 'וכן'. מקרה אֶחָד לַצִּדִּיק וְלָרָשָׁע (ט, ב) וגו' כי עת ופגע יקרה את כלם (פס' ט, יא). וצריך להבין איך תלה ח"ו הכל במקרה, והלוא כל דבר בא בהשגחה מהשי"ת, ואף בבהמה ובעלי חיים אינו במקרה ח"ו וכמו שאמרו (ירושלמי שביעית פ"ט ה"א ובר"ר עט ו), ומכל שכן באדם. אך באמת גם בתורה מצינו שאמר הקב"ה למשה רבינו 'וְהִקְרָה דְּבָרִי אִם לֹא' (במדבר יא:כג), וכן מצינו באליעזר שאמר 'הִקְרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם (בראשית כד, יב), וכן יעקב אבינו אמר כי הקרה ה' אליהך לפני. ע"כ מצדקת הצדיק הוא האריך עוד הרבה.

כדי הרב יהושוע גרינמן נר"ו. ויצא בן אשה ישראלית במדרש איתא מעולמו יצא, ופירשו קמאי שאין לו חלק לעולם הבא, אף דכל המומתין יש להם חלק שמא הוא המשיך בגידוף ומיאן להתודות ואולי עוד חטאים היו לו, וומאי דאיתא במדרש כדכתיב בגליית ויצא איש הפנים (שמואל א, יד), שמא ר"ל שאפי' אם חסידי אומות העולם יש שיש להם חלק, הוא שחירף וגידף, לא, ועיי' רבנו בחיי ועוד). פרש"י שנתגייר, וכבר כתבנו בפרשת לך לך בזה, וזה"ל שם, הנה יש בדברי הרמב"ן דברים עשירים בסוף פרשת אמור, דהנה רש"י כתב שם שנתגייר, ותמה ע"ז ברא"ש על התורה דגוי שבא על בת ישראל הולד כשר, ור"ת כתב שבא לגור, אבל אין פירושו נכון, ואומר הר"י בר"א דנתגייר ממש קאמר שכולם במצרים היה דינם כבן נח, וזה נתגייר אחר מתן תורה, ע"כ, והנה הרמב"ן הביא דעת הצרפתים, ופליג על זה מהא דאמרו קידושין י"ח דעשוי היה ישראל משומד

ש"מ דמעת שבא אברהם אבינו בברית כל צאצאיו ישראל הם, ואילו ח"ו היה אחד מצאצאי יעקב מסרב לתורה היה דינו כמשומד.

ודעת תוס' קידושין ע"ה ע"ש בפסקי תוס' דגוי הבא על בת ישראל אינו כממזר, אך צריך גירות ע"י שער המלך, ובפתחי תשובה אבן העזר סימן ד' האריך בזה, וע"י בחז"א לדינא, והמשנה למלך בפרשת דרכים הביא שכבר נחלקו בזה בזמן התלמוד, ודרך הרמב"ן לפרש המקרא לפי הפשוט יותר.

(וע"י מה שהאריך בזה בקובץ שיעורים ב"ב אות נ"ד ושנ"ח).

איתא בזהר שבעלה של שלומית אחר שחזר לביתו, ונודע לו, פירש ממנה, ונשא אשה אחרת, ונולד לו בן שהוא זה שנתקוטט עם המגדף, והמגדף פרסם גנות אמו, והיא פתחה בחטא שדברה עמו, ושמשה הרג את אביו, ועבירה גוררת עבירה, ומשה התחיל במצוה, ואח"כ גמרה ע"ש.

וע"י במושב זקנים (כנראה ממדרש) ששאל אז את אמו כשגרשוהו, מי אביו, ואמרה לו שהיה מצרי, ומשה הרגו בשם המפורש, ואז כעס וגידף, ואם היה זה קודם שקבעו את הדגלים כתבו בעה"ת דמכל מקום חנו לפי שבטים שלא בציווי, וכן מה שאמר על לחם הפנים, היינו ששמא שמע שיהיה בעתיד לחם הפנים ויהיה שבוע על השלחן, ועל זה לגלג.

הפטרות אמור

הרב גור-אריה צור נר"ו.

בביאור ההפטרות ושייכותה לפרשה

בפשטות לכאורה נראה בעליל ששייכותה של ההפטרות לפרשת אמור, ששתייהן מדברות בענייני הכהנים. אלא לכתחילה נועדה ההפטרות להיקרא בנביא בעניינים הדומים לפרשה ובודאי לא בעניינים הסותרים אותה. ואשר על כן יש לשאול ואף לתמוה, שהרי יש פסוקים בהפטרות שלכאורה סותרים את ענייני הפרשה. כגון איסור אלמנה לכהן הדיוט כשם שאסורה לכהן גדול כמובא בפסוק וְאֶלְמָנָה וְגֵרָוּשָׁה לֹא יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים. בשלמא גרושה גם התורה אסרה. אלא אלמנה לכהן הדיוט לא אסרה התורה אלא רק לכהן גדול. וכן יש סתירות בעניין איסור כלאיים בבגדי הכהן שהתורה התירתן והנביא אסרן, וכן לעניין תספורת שהישווה הנביא בין כהן הדיוט לכהן גדול, ועוד כהנה וכהנה לכאורה סתירות שבנביא בכלל ספרו, עד שנאמר במנחות מה ע"ב: (מובא גם בשבת יג ב) זכור אותו האיש לטוב וחנוניה בן חזקיה [בן גרון] שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל, שהיו דבריו סותרין דברי תורה. מה עשה? העלו לו ג' מאות גרבי שמן [למאור ולסעוד את לבן] וישב בעלייה ודרשן.

ואע"פ שלא פורש כיצד דרשן, מקצת המפרשים פרשוהו. וכגון המלבי"ם [פס' יז-יח] וזה לשונו: הודיעו שלעתיד יתעלו הכהנים בני צדוק להיות להם בקצת דברים חשיבות של הכ"ג, שאף שבמקצת דברים יעלו למדרגת הכ"ג זה דוקא להחמיר ע"ע בדבר, כמו תספורת בן אֶלְעָשָׁה, ולקחת בתולה, לא לשנות את מצות הבגדים מבוק לכלאים.

כלומר שאין כאן סתירה אלא חומרה ומעלה בכהנים, לעתיד לבוא. ועוד לעניין בני צדוק.

מתנבא הנביא יחזקאל: וְהַכֹּהֲנִים הָלְוִים בְּנֵי צִדּוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בְּתַעֲוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ יִקְרְבוּ אֵלַי לְשִׁרְתִּי

לכאורה בדרך הפשט ניתן להבין מהנביא יחזקאל שבני צדוק, הם לבדם הכהנים המובחרים שבכל הדורות, שכן מימות בית ראשון בו שימש צדוק ככהן הגדול הראשון שבימי שלמה המלך, לא חטאו הוא ובניו בגילולי עבודה זרה. וקצת תימה, שהרי יחזקאל הנביא לדעת המלבי"ם עצמו הוא בן לשושלת כהנים מפוארה ונקרא בן-בוזי הכהן בנו של ירמיהו הנביא שביזוהו העם משום תוכחותיו, ולדעה זו הוא מצאצאי איתמר הכהן שכן היה ירמיהו אביו, ומכל מקום ודאי לא מבני צדוק. ולכן יש לתמוה, שהרי הקב"ה הועיד את יחזקאל הנביא לשמש בכהונה גדולה לעת התחייה, וכן מפורש בהפטרה לפרשת תצוה ועוד הודיע הקב"ה לנביאו שיהי הוא הכהן הגדול בעת התחייה ^[יחזקאל מג,כ': וְלִקְחָתָּ מִדְּמוֹ וְנִתְּתָה עָלָיָה אֶרְבַּע קֶרֶנֶיָּיו. וְלִקְחָתָּ מִדְּמוֹ, וּפִירֶשׁ הַמִּלְבִּי"ם: וגם הודיע לו שהוא בעצמו יקח ויזה את הדם. והרי בהפטרנו כביכול אומר יחזקאל שרק בני צדוק יכהנו לעתיד לבוא?]

אלא יש לפתור כפירוש רש"י בהפטרנו וזה לשונו: בני צדוק. לפי שהיה כ"ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו.

כלומר שבאומרו בני צדוק כוונתו לכל הכהנים בכל הדורות שלא חטאו ולכן נקראים על שמו. ולא דוקא מבני צדוק ממש.

ואשר על כן אתי שפיר מה שניבא יחזקאל בנבואתו: וְהִכְהִנִּים חִלּוּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בַּתְּעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַלִּי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשִׁרְתִּי. ובכללם כל הכהנים הצדיקים שבכל הדורות. ובכללם יחזקאל הנביא עצמו שישמש בכהונה גדולה לעת התחייה, נזכה מהרה לראותם בעבודתם ולויים בשירם ובזימורם וישראל בנויהם וְשִׁבְנוּ בְּנֵים לְגִבּוֹלָם ^{(ירמיהו לא, טז) בב"א.}

פֶּן לַחֲכָם וְיִחְכְּמוּ עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתם מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתם מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת info@maanelashon.org

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺